

NAGY ÁDÁM

Transzcendencia vagy egyszerűen ethosz?

Reflexió Németh Gábor *A transzcendencia hiánya vagy átalakulása?*... című írására¹

<https://doi.org/10.71157/upsz.2026.07-08.07>

ÉRTELMEZÉSEK, VITÁK

Németh Gábor *„A transzcendencia hiánya vagy átalakulása? Az ateista transzcendencia értelmezése keresztény pedagógiai nézőpontból”* című írása nevelésantropológiai problémát állít megcélzására fókuszába. A szerző arra tesz kísérletet, hogy a szekuláris pedagógiai terekben megnyilvánuló morális elköteleződést, és közösségi kohéziót transzcendenciaként értelmezze. A fenti tanulmányban kibontott gondolatok legfőbb neveléstudományi állítása, hogy a transzcendencia nem a vallásos ember kizárólagos eszköze, hanem egy olyan egyetemes antropológiai adottság, amely a szekuláris pedagógiai terekben is jelen van. Jelen reflexió célja, hogy a tanulmányban megfogalmazott felvetésekre humanista szempontból reflektáljon, fő állításaként megfogalmazva azt, hogy a szerző téved, amikor az önmagunkon túli, adott esetben közösségi gondolkodást transzcendenciaként fogalmazza meg.

A modern pedagógia kétségtelenül nem pusztán technokrata, instrumentális folyamat, s mégannyira nem értéksemleges ismeretátadás: a tanulástámogató praxis

lényegileg célirányos és értékgazdag folyamat. A transzcendencia keresztény értelmezése egy kívülről adott, transzcendens személy (nevezzük mondjuk Istennek) megszólítására adott válaszként definiálja az emberi méltóságot és erkölcsöt. Ezzel szemben az ateista pozícióból a transzcendencia egy immanens antropológiai és racionális szociokulturális realitás. Ráadásul az ember azon képessége, hogy tudatosan túllépjen pillanatnyi, biológiai és „egoisztikus” meghatározottságán egy morális értékhorizont elérése érdekében, megítélésünk szerint más fogalom, mint a felsőbb hatalomtól eredeztetett moralitás.

A szerző szerint a semleges pedagógia elkerüli az értékválasztást, ami erősen torzító tévedés: ebben az értelmezésben a pedagógia kétségkívül vallássemleges, de értékalapú. Erős csúsztatás egyenlőséget tenni az értékek és a vallásosság megvallása közé; ezzel lassan odáig jutunk, hogy az ateizmust a cinizmussal azonosítjuk. Pedig amennyiben a belső motiváció, interiorizált értékrend okán jutunk el társadalmilag hasznos

¹ Új Pedagógiai Szemle. 76. 5–6. sz., 132–142. DOI: 10.71157/upsz.2026.05-06.08

cselekvőség, feltehető a kérdés: az nem legalább olyan értékes-e önmagában, mint ha csupán egy felsőbb hatalom üzenetét közvetítjük? Talán a szerző sem gondolja komolyan, hogy egy jövőbeli ökokatasztrófától tartó közösség pusztán a transzcendencia nevében óvhatja meg a sárgolyót.

Amikor a szekuláris pedagógia az emberi méltóságot, a társadalmi igazságosságot vagy a jövő generációk iránti felelősséget axiómaként kezeli, nem „hiányt menedzsel”, és nem egy transzcendens entitást próbál ügyetlenül helyettesíteni földi konstrukciókkal. Ellenkezőleg: lényege éppen az, hogy az érték- és értelemstruktúrák legitimációja nem igényel ontológiai megalapozást a fizikai valóságon túl. Az ember mint önreflexív lény képes arra, hogy önmaga alkosson meg normatív rendszereket.

Hovatovább minden tétel, amelyet a szerző transzcendenciával magyaráz, feloldható a vertikális, hierarchikus (világon túli) magyarázat helyett hortizontális, egyenrangú (világban belüli) irányítúvel: a társadalmi

ethosszal. Ha az ateista transzcendencia hiányértelmezése helyébe a társadalmi ethosz értelmezést állítjuk, nem szükséges bonyolult intellektuális bukfencekkel eljutni a teljesületlen ateizmus gondolatvilágáig, és megérthetjük, hogy a szerző állításával szemben a modern pedagógiának nem szükséges a transzcendens funkciókat integrálnia (talán épp ez a szekularitás lényege).²

A szerző kérdésére, miszerint „miért kelene kitartanom az erkölcs mellett akkor is, amikor senki sem lát”, a szekuláris gondolat

az interiorizált, autonóm morál fogalmával válaszol. Nem az isteni számonkéréstől vagy a transzcendens büntetéstől való félelem az erkölcsi tartás legmagasabb szintje, az erkölcs végső igazolása nem egy „fenti” forrás: hanem az emberi felelősség.

Mindazonáltal ez a viselkedés racionális is, aminek matematikai és evolúciós alapját más-más eszközökkel többen is bizonyították, John M. Smith matematikailag modellezte, hogy az agresszív, tisztán önző, „Héja” viselkedés és a békés, együttműködő „Galamb” attitűd esetében a stabilitást egy olyan belső egyensúly (értsd: morális szabályrendszer) biztosítja, amely korlátozza az agressziót, és jutalmazza a kooperációt. Robert Trivers kölcsönös altruizmuselmélete bemutatta, hogy az állatvilágban (például a vámpírdenevéreknél, amelyek megosztják a vért a sikertelen társaikkal, vagy a főemlősöknél) miért és mikor

racionális segíteni a másikon: ha a segítségnyújtás költsége kisebb, mint a potenciális viszonzás haszna, az önzetlenség genetikai túlélési előnyé

válí. Richard Dawkins híres „önző gén”-elmélete pedig azt jelzi, hogy a gének önzősége paradox módon az egyének szintjén altruizmust és erkölcsöt eredményez. A tudomány mai állása szerint az erkölcs nem egy égből pottyant, természetfeletti parancs, hanem a biológiai és társadalmi létezésünk matematikai és evolúciós értelemben vett racionalitása. Azért vagyunk képesek a közösségért „meghaladni önmagunkat”, mert a történelem során azok a csoportok maradtak életben, amelyek tagjai képesek voltak

² Nem mintha nem lehetne értelmezni az ateista transzcendencia fogalmát: A *Matrix* című film épp ilyen; ott az emberi világot egy Isten nélküli felsőbb hatalom uralja.

erre a – különösen fontos: racionális – együttműködésre.

A szerző azt állítja, hogy a szekuláris világ nem tudta felszámolni az ember önmeghaladás iránti vágyát. Ez kétségkívül érvényes állítás, de a szekularitásnak vajon miért is lenne ez a célja? Főképp, ha ez az önmeghaladás, mint láttuk, tökéletesen racionális.

A tanulmány megfogalmazza azt az agályt is, miszerint: ha a transzcendencia forása tisztán a közösség vagy a jövő, akkor fennáll a veszélye annak, hogy az egyén eszközzé válik a kollektíva „magasabb céljaiért”. Kétségtelen, hogy történhet ilyen, sőt történt is a történelemben, hogy politikai rendszerek a közösséget emelték piedesztálra, s ebben bizony az egyház sem maradt intakt. Ugyanakkor hiba az immanens transzcendenciát kizárólag a kollektivistá pedagógiákkal azonosítani. A modern, pedagógia beszél arról, hogy az egyén felülbírálja, meghaladhatja a meglévő társadalmi elvárásokat vagy

a fennálló hatalmi struktúrákat. Az egyén nem eszköze a közösségnek, hanem annak alkotóeleme.

Összegzőként az a teológiai végkövetkeztetés, miszerint az ateista transzcendencia „beteljesületlen” lenne, csupán a keresztény keret belső logikájából fakad, nem pedig a tapasztalat objektivitásából. A szerző által transzcendenciának – számunkra inkább ethosznak – tekintett fogalom nem

egy magasabb, transzcendens valóság töredékes tükröződése, hanem önmagában is érvényes valóság. Az ember önmeghaladási vágya nem Isten utáni vágyakozás, hanem

az emberi létezés egyik attribútuma. A pedagógia feladata pedig semmiképp nem az, hogy ezen törekvéseket egy transzcendens horizont felé terelje, hanem az, hogy segítse a tanulót ezen a földi világon, a társadalmi és fizikai valóságon belül autonómmá: szabaddá és felelősségteljessé válni, aki képes önmagát meghaladva a közjót is szolgálni.

hiba az immanens transzcendenciát a kollektivistá pedagógiákkal azonosítani

